

אריה לויא : כאן קאהיר

מרגע שהצליח מארקוני לשדר שידור ראדיו ראשון מאחוזת אביו בבלוניה ב־1896 ועד היום עבר הראדיו דרך רבה כמכשיר לתעמולה ולאינדוקטרינציה של המונים. למעשה הראדיו חשוב כיום עד כדי כך שהשתלטות על תחנות־שידור היא אחת המטרות הראשונות של כל הפיכה; ושליטה על תחנות־שידור של ארצות נבוסות במלחמה היא שלל ראשון־במעלה למנצחים. הגרמנים, שהציפו את צרפת והנחילוה מפלה ב־1940, הרשו לה להחזיק בצי המלחמתי שלה אך לא בראדיו שלה. סעיף 14 של הסכם שביתת־הנשק, שנחתם ב־22 ביוני של אותה שנה, גזר על צרפת להפסיק את שידורי הראדיו שלה — החזקת משדר ראדיו נחשבה אפוא עוון פלילי שענשו מוות מיד.

אם לשבחם הוא הדבר ואם לא, מכל־מקום היו אלה הרוסים שהבינו ראשונים את אפשרויותיו של מדיום זה ופתחו ראשונים בשידור אל מעבר לגבולותיהם הלאומיים. עוד בנובמבר 1917 הודיע טרוצקי „לכל העולם” שהממשלה הסובייטית מוכנה לעשות שלום; וכאשר הגיעו שיחות ברסט־ליטובסק למבוי סתום קלטו טכנאי־ראדיו גרמניים שעבדו בתחנת־קניגסברג, שנחשבה אז הגדולה שבעולם. שידורים שבאו מצארסקויה־סילו שברוסיה, להסית את החיילים הגרמנים למרוד, להרוג את הקייזר הגרמני ואת קציני־מטהו ולחתום מיד על חוזה־שלום נפרד.

טרום־היסטוריה

משך עוד זמן רב־ביחס, עד 1930, עתידה היתה ה.ס.ס.ר. לשמור על בכורתה בשדה השידורים הבינלאומיים.¹ יתר מעצמות אירופה פיגרו אחריה, אך עד־מהרה נעזרו, במידה של אירצון, לעמוד על הצורך בחיזוק קשריהן למושבות שמעבר־לים, ובראדיו מצאו להן אמצעי מתאים לכך;² אבל בשעה שנכנסה גרמניה הנאצית לשדה־המערכה ופתחה במלוא התנופה במלחמתה בלתי־המוצהרת על העולם בשנים 9—1933, היה הראדיו אחד מכלי־הנשק העיקריים. מאז והלאה התבסס הראדיו כגורם בולט וחיוני בסבכי החיים הפוליטיים, עצם־מעצמה של משפחת כלי־הנשק של מלחמה ושלום.

בינתיים מילאו הארצות דוברות־הערבית רק תפקיד סביל של מאזינות. הארץ הלא־ערבית הראשונה ששידרה אל הערבים בלשונם היתה איטליה. המלחמה שאסרה ארץ זו על חבש, מדרום למצרים, עוררה בה את הסברה שאולי תוכל להרחיב את השפעתה על הארצות הערביות. אמונה זו נתבססה במיוחד על נסיונם המוצלח של

¹ לפי מספרים רשמיים שידרה רוסיה ב־1930 בחמישים „שפות וניבים שונים”.
² צרפת נכנסה לתחום השידור הבינלאומי ב־1931, עם „התערוכה הקולוניאלית” שנערכה אותה שנה בפאריז. שנה לאחר־כן, ב־1932, חנך הבי.בי.סי. את „השירות הקיסרי” שלו.

האיטלקים ביישובה של לוב. כאן מעניין לציין כי אף שהקריינים בראדיו-בארי היו תוניסאים שניבם הערבי אינו ערב לאזניים ערביות מן המזרח התיכון, היו ערבים ששאבו סיפוק מן התעמולה האיטלקית נגד שלטון הבריטים והצרפתים על ארצות דוברות-ערבית. משהחלו המאורעות בארץ-ישראל (1936) הגביר ראדיו-בארי את התקפותיו על הבריטים ועל מדיניותם בארץ-הקודש. דבר גרר דבר וממשלת בריטניה פנתה אל הבי.בי.סי. בבקשה שיתחיל לשרר בערבית מלונדון, וזאת כדי „להפריך ידיעות בלתי-מדויקות המשודרות בראדיו בארי“. כדרך הבריטים, עברו שנתיים עד שהחל הבי.בי.סי. בשידוריו הערביים מלונדון. כעבור חודשי-מספר הלכו הגרמנים בעקבות הבריטים. פתחה רק ב-1945 בשידוריה הערביים. כיום אין מעצמה ראויה-לשמה שאין לה שידורים ערביים. בקרב הערבים עצמם לא היתה תעמולת-ראדיו במלוא מובן המלה קיימת למעשה לפני ההפיכה הצבאית במצרים, ביולי 1952. למדינות הערביות היו תחנות-ראדיו מקומיות קטנות, שעצמתן כמעט מעולם לא עלתה על 30 קילוואט, אשר משך שעות אחדות ביום (6 לכל היותר) היו משדרות שירים, תסכיתים, ידיעות ספורט, קריאות בקוראן, וכמובן — חדשות. השליטים הצבאיים של מצרים הם שעמדו ראשונים על האפשרויות העצומות הגנוזות בראדיו בעולם הערבי והחלו לנקוט את העקרונות המדעיים החדשים ביותר של מלחמה פסיכולוגית. כסף, מאמצים וכשרונות הושקעו ברוחב-יד בחיזוקם, שיפורם והרחבתם של שידורי-הראדיו המצריים למזרח התיכון, ועתה אפשר לומר בלי הגזמה שמפל מכשירי התעמולה, הראדיו הוא הממלא את התפקיד הבולט ביותר בחיים המדיניים והחברתיים של הארצות דוברות-הערבית.

כוחו של ראדיו ערבי

מהן הסיבות לעליונותו של הראדיו בתחום התעמולה הערבית? המלה המדוברת — המשודרת — היא הדרך היעילה ביותר להגיע ולהבקיע לא רק אל המיעוט הקטן ביחס של ערבים יודעי-קורא ומשכילים אלא גם אל הרוב המכריע של הנבערים, שאין להגיע אליהם בהמונם בשום אמצעי אחר. ראוי אולי לציין שפיוס קשה למצוא ערבי שאינו קונה מקלט-ראדיו ברגע שידו משגת. בכפרים הערביים, למשל, דין קדימה למקלט-ראדיו על רהיטים, שרבוֹבת, אספקת-מים וכיוצא בזה. במצרים העליונה, למשל, מקום שעדיין אין חשמל ברוב הכפרים, מספרים שפלחים המתגוררים עם בהמתם בחושות של חמר בכפרים קטנים ונידחים מעמיסים מקלטי ראדיו קטנים מופעלים בסוללות על גב חמוריהם בלכתם לעבודה. הופעתו של הטראנסיסטור החישה את התהליך במידה רבה, וחזון נפרץ הוא כיום מראהו של בדווי רוכב על גמל המקשיב דומם לטראנסיסטור שלו. גורם נוסף, מיוחד לערבים, הוא דריכותם הרגשית המופלגת, שהודות לה קל לעוררם ולהשפיע עליהם בנאומים, שהלשון הערבית, במליצת-ניביה, דומה שהיא מתאימה להם להפליא. עוד גורם חשוב הוא המבנה החברתי השורר בארצות דוברות-הערבית בכללותן: הבידול הפיזי והנפשי של שני המינים, מיעוטם של

מוסדות חברתיים כגון מועדונים, תיאטרונים, אולמות-ריקודים, אגודות-יוכחים וכו'. על רקע זה האזנה לראדיו היא התחליף הנוח ביותר. דיבור, ושמיעה לדיבורם של אחרים, היו מאז ומעולם בילוי-הזמן החביבים ביותר על דוברי-ערבית. לילות הרבה היה הערבי מבלה סביב האש העוממת במדאפה של השייך, בעוד ספלוני הקפה המסורתיים עוברים סביב-סביב, בעוד השייך, או איזה נכבד אחד, מדבר וכל היתר מקשיבים כשהם מניעים בראשיהם לאות-הסכמה ופולטים אי-אלו קריאות כפעם-בפעם, אך בלא שיעסקו כלל במה שקרוי במערב "שיחה". דוגמת המדאפה של השייך היא טיפוסית כמעט לכל יתר הצורות של התכנסות, בין אצל בדווים בין אצל יושבי-עיר.

עוד גורם, ולא הפחות שבהם, הוא אהבתם העמוקה של הערבים לשירים. ושוב, הרי זו אהבה למלים: שכן כמעט אי-אפשר להפריד בין המוזיקה למלים המושרות, והרי זו אפוא אהבה מעודנת למלים המחזקת בכוחה של מנגינה. ואכן, עוד לפני כ־30 שנה היתה לשירים ערביים מנגינה אחידה שלא נשתנתה כמעט; שיר חדש היה נבדל מקודמו רק במלים ואילו המנגינה נשארה קבועה או דומה מאד לישנה. מוזיקה טהורה אינה תופסת מקום נכבד בקומפוזיציה הערבית, שאינה מכירה צורות כגון סימפוניה או קונצ'רטו. כאן מעניין לציין כי יצירות מוזיקליות טהורות, דרך-כלל קצרות מאד ונטולות מלים, קרויות, באורח רב-משמעות, "מוזיקה דוממת".

כל הגורמים האלה כאחד, ונטייתו המסורתית של הערבי הממוצע, כבור כמשפיל, לפוליטיקה, הם שהפכו את הראדיו כיום בארצות דוברות-הערבית לעמוד-התווך של האינדוקטרינציה ולכלי-נשק פוליטי יעיל ביותר.

בידי שליטיה החדשים של מצרים לבש ראדיו-קאהיר כמעט בן-לילה ממדים חדשים. הוא נעשה דוברם החשוב ביותר אל המוני ארצם שלהם ואל הערבים סביב, שהריעו למהפכה המצרית ועקבו אחר צעדיה הראשונים בהתפעלות מתמוגגת. שכן בעיני יתר הערבים היתה זו מהפכה מן הסוג שבו היו חפצים בארצם שלהם אלא שלא העזו או לא יכלו לחוללה, מהפכה שתוכל לפטור אותם מבת-המלוכה השנואים שלהם.

גאולת מצרים, אחדות הנילוס

תעמולתה של מצרים החדשה אפשר להבדיל בה שני שלבים: הראשון, שנמשך שנתיים, מתחילת המהפכה ביולי 1952 עד נובמבר 1954, כשהודח הגנרל מוחמד נגיב, נשיאה הראשון של מצרים, והושם במאסר-בית ועל מקומו קם נאצר, שהכריז עצמו גיבורה הפומבי החדש של המהפכה; השלב השני נמשך מנובמבר 1954 ועד עכשיו, באין כל מפנה חדש נראה לעין.

בשלב הראשון ריכזו שליטיה החדשים של מצרים את מאמציהם בארצם שלהם. זה היה השלב שבלשון צבאית הוא קרוי "התחפרות", שפל מהפכה חדשה זקוקה לו כדי לגבר חיילים וליצב את שליטתה מבית. בעיותיה העתיקות של מצרים, שהוגדרו כ"עוני, בערות וחוליי", שימשו מטרה מובנת-מאליה. למעשה (ונאצר

הודה בכך בקונטרסו, „הפילוסופיה של המהפכה“, סבורים היו מנהיגיה של המהפכה כי עם הצלחתם במיגור משטרו הרקוב של המלך פֶּאָרוֹק עתידים הם כביכול לרפא ממילא את מפותיה אלו עתיקות-הימים של ארץ־מצרים. „משטרו של פֶּאָרוֹק“, אמר נאצר, „משול היה כחומותיו של סכר ענק, ומשעה שייהרס הסכר הזה יפרצו כל המים האגורים בזרם אשר ישטוף את כל הגגעים שבהם נוגענו“. כת הקצינים במצרים לא היתה לה תכנית קבועה, בעלת מטרות ואמצעים מוגדרים. היו להם תקוות לזהות, התלהבות, רצון עז לעשות טוב (אף כי האמצעים היו מעורפלים עד מאד), ועל הכל היה להם קהל נוח לקלוט ורב־תקוות. כל הדברים האלה נשתקפו בתעמולתם. יומם וליילה עסוקים היו בהפרחת סיסמות ובהחדרתן. חשיבותה של האחדות הפנימית הודגשה בד־בבד עם חשיבות הסדר והעבודה; „אחדות, סדר ועבודה“ נעשתה הסיסמה הרשמית שנכתבה על כל כרוז בכל עצרת־המונים. אבל יותר מכל הרביצוה בראדיו: בשירים,³ בנעימות עממיות, בתספיתים; סיסמה שבעלי־פה המפורסמת בין קטעי התכניות הרגילות. זה היה כל צד החיוב בתעמולה המצרית בתחום המדיניות הפנימית. היה, כמובן, הצד השלילי שב„התבצרות“ המשטר הנוכחי, שהתבטא בהשמצה שיטתית של המשטר הישן. פֶּאָרוֹק המלך לשעבר תואר כשליט בזוי, מושחת, מופקר ועריץ (ואמנם כך היה). „גילויים“ סנסאציוניים נופחו, ואפילו הומצאו, ונוספו על שערוריות המלוכה הידועות או שאינן ידועות כל־כך. גל זה של שימצה ניתך גם על כל משפחת־המלוכה של בית מוחמד־עלי, כדי להרוס את מיתוס הקדושה שאָפֶּף את שושלת־המלוכה הזאת. כל מה שעשו בני המשפחה הנכריה הזאת (מוחמד עלי, אבי השושלת, היה ממוצא אלבני) וכל מה שאמרו היה ביש ורקוב עד היסוד בו;⁴ הם היו מושחתים, בני־בליעל, חבורה של בוגדים זרים, הקצרה — חלאת הארץ ומפת־מצרים לאמיתה. המהפכה הצבאית הצילה את העם המצרי מן המכה הזאת, ובכוח האחדות, הסדר והעבודה תצמיד אותו לקראת רווחה, כבוד וגדולה. הוכרזה רפורמה קרקעית, המגבילה את הקנין הקרקעי הפרטי לשטח של 200 פֶּדָאן, והוטעם הצדק החברתי שבמשטר החדש, ובכך נתוספה מידה של ממשות לעירפולן של סיסמות מילוליות. אם נוסף לכך את הוקעתן של כל המפלגות המדיניות הקודמות במצרים, או — ליתר דיוק — של כל צורות הפעילות המפלגתית במצרים, יחד עם סימניה הרא־שונים של קסנופוביה, הרי מיצינו את היסודות העיקריים במערכת־התעמולה של המשטר המהפכני במצרים בשטח מדיניותו הפנימית בתקופת השנתיים הראשונות לקיומו.

³ זמר גדול לא פחות ממוחמד עבד אל־האב חיבר את הנעימה ושר את השיר של „אחדות, סדר ועבודה“, שנעימתו נעשתה אות־הזמן לחדשות בעת ההיא, על מקום המארש של אאידה לוורדי.

⁴ יש דרישמעות מעניינת בעמדתה של התעמולה המצרית בזמן ההוא ביחס למשפחת המלוכה ולהשגיה בתקופה שבה משלה במצרים. כל הכשלונות נזקפו לחובתה, ואילו כל ההשגים — אף כי אין כל ספק שרק בזכותה באו — יוחסו בהדגשה „לנו, העם המצרי“.

עדיין עלינו לגעת, כמובן, בקו התעמולתי שלו כלפי העולם החיצון, ובפרט כלפי העולם הערבי. וכאן יש להדגיש כי אחת התכונות הבולטות ביותר של מדיניות החוץ ותעמולת-החוץ בשלב זה התבטאה בכך שלא דובר כלל וכלל על פן-ערביות אף לא על אחדות ערבית. אם היתה איוו מחשבה על אחדות, היתה זו אחדות מצרים וסודאן, שזה ימים רבים נקראה „אחדות עמק-הנילוס“. זו היתה סיסמה לקוחה מן המשטר הקודם, ששום מפלגה מדינית במצרים לא העזה להתעלם ממנה מאז הוכרזה מצרים מדינה עצמאית. המשטר החדש הוסיף משנה-להט לסיסמה זו (הגנרל נגיב, מנהיגה הרשמי של המהפכה ונשיאה הראשון של מצרים, הוא עצמו היה סודאני-למחצה). בחדשות הובלטו המאורעות הסודאניים, ובהרחבה הוסברה הקירבה ההדוקה בין שני העמים של עמק-הנילוס. גם כאן מילאו שירים תפקיד חשוב. „מצרים לסודאן וסודאן למצרים“ היה הפסוק שעליו חזרה מקהלה עזת-רושם (מעין חידוש שהכניס הזרם המערבי במוזיקה הערבית) בשיר הנחמד, שהושר וחובר על-ידי עבד אל-והאב, הוא פראנק סינאטרה של העולם הערבי. „עד מתי נישאר מפולגים?“ נאמר בשיר אחר, וכן הלאה. אין צורך לומר כי על השירים האלה חזרו לעתים קרובות ככל שהטעם מתיר זאת, והטעם הערבי במוסיקה סובל חזרות הרבה. הנה כי כן, בעוד היא מושיטה ידידות לכל, ובפרט לערבים, ראתה עצמה מצרים בחינת ארץ אפריקאית ונכונה היתה להסתפק בגבולותיו של עמק-הנילוס. כך אפשר, כמדומה, לסכם את מדיניות-החוץ ותעמולת-החוץ של שתי השנים הראשונות למישל המהפכני של שליטי מצרים הצבאיים.

אחר, כמעט לפתע, בא השינוי. מפנה חדש חל במדיניות המצרית ובתעמולתה. החל השלב השני.

תמורה ומניעה

כאן עלינו לשהות ולעיין בגורמים שחוללו את השינוי הפתאומי הזה בתעמולה המצרית, שפן מפלי לנתח כהלכה את המניעים הפנימיים שגרמוה לא ייתכן כמעט להבין אותו, ובעצם גם לא את מדיניותו של נאצר מזמן שנטל לידיו את מלוא הסמכויות בנובמבר 1954 ועד עכשיו. נוכל אפילו לומר שמניעים אלה הם המפתח לא רק למה שקרה משך תקופה זו אלא גם למדיניות העתידה של נאצר וקבוצתו. מה הביא אפוא לידי שינוי זה? „מצרים היא מתנת הנילוס“, אמר הרודוטוס היווני לפני למעלה מ-2,300 שנה, וכך היא עדיין. הנילוס הוא האוצר הטבעי העיקרי שלה, ובלעדיו לא היתה אלא רצועה של חולות צחיחים. מחוץ לדלות זו באוצרות טבעיים, נתקלה מצרים בילודה שהיא מן הגבוהות ביותר בעולם כולו. עודף הילודה מגיע בה עתה ליותר מחצי-מיליון נפש בשנה, המתוספים לארץ שממילא היא סובלת כבר מעודף-אוכלוסים. התפתחות של הארץ אינה מדביקה את שיעור הילודה. תוספת אוכלוסים של חצי-מיליון בשנה פירושה חצי מיליון פיות חדשים לפרנסם, והיא מחייבת להמציא מקומות-עבודה חדשים לפחות ל-200,000 איש נוספים מדי שנה. בשים לב לאמצעייה המצומצמים של מצרים, דומה היה שפמעט לא ייתכן

הדבר. תחילה ביקשו למצוא את הפתרון בפיקוח על הילודה: הוחל במסע-הסברה נרחב בקרב הפלחים הנבערים, הפ'טליסטיים והמחזיקים באמונות-הבל. הודפסו והופצו עלונים המסבירים את ברכתיו של פיקוח על הילודה. אפילו המופתי של מצרים ונגיד אוניברסיטת אל-אזהר הובאו אל הרמקול בראדיו-קאהיר ואמרו למאזיניהם המוסלמים כי האטלאם לא די שאינו מתנגד לפיקוח על הילודה אלא שלמעשה הוא מצווה עליו. היה זה צורך לאומי, ואולם כל אלה היו אמצעי-נפל. סוף-סוף אין להנהיג פיקוח על הילודה במקום שרמת-החיים ירודה, שהרי בחברה שבה רמת-החיים ירודה תוספת ילדים פירושה תוספת ידיים עובדות. אם הילד מת רואים בכך את רצונו של אלה הכל-יכול, ואם יחיה הרי יהיה עוד מי שיעזור בעבודה בשדות כמעט משעה שיוכל להלך על רגליו. הדרך הנאותה והיעילה ביותר להביא לידי פיקוח על הילודה היא, כמובן, להעלות את רמת-החיים.

כיון שעלו מאמצים אלה בתוהו, עמדו השליטים המצריים בפני העובדות החמורות שאפילו מפעל כגון הסכר העילי של אסואן לא יוכל להדביק את ריבוי האוכלוסים הרה-השואה.⁵ מצד שני היו שליטיה החדשים של מצרים זקוקים להשגים מהירים וסנסאציוניים, ובהם אי-אפשר היה לזכות בשיטות סבלניות וארוכות-נשימה של העלאת רמת-החיים, על-ידי תיעוש ורפורמות פנימיות. ואז לפתע מצא מישהו את התשובה. היה זה נאצר, והתשובה היתה אחדות ערבית.

ע ר ב י ם ח ד ש י ם

מניין כמיהה פתאומית זו מצד מצרים לפן-ערביות? שהרי, כפי שהיטיב לומר מי-שהיה מפקד הלגיון הערבי בממלכת-הירדן, הגנרל גלאב פחה, „המצרים לא נחשבו בעצם ערבים, אף גם לא היו ערבים בעיניהם. רובם הגדול של המצרים שנתנו בכלל דעתם על נושא זה ראו במצרים אומה נפרדת, יורשת לפרעונים ולאחת התרבויות העתיקות ביותר שבעולם. הם ראו בערבים גזע נחשל ונבער”.⁶ הערבים שיעבדו את הארץ במחצית הראשונה למאה השביעית והעניקו לה את לשונם, את דתם, ובמידה מסוימת את תרבותם, אך ודאי הוא שלא שינו הרבה במכנה האתני שלה. ודאי שאין זה מקנה למצרים בסיס מוצק ביותר להתימר שהם „חלוצי הערבאות” ומנהיגי הערבים.

אכן, הערבאות היתה הסוס הטרויאני. כי אחדות ערבית, או הקמתה של קיסרות ערבית שתשתרע „מן המפרץ הערבי”⁷ עד האוקינוס האטלנטי, בראשותה של מצרים ותחת דגלו של הנשיא נאצר, יש בה כדי לפתור את הדילמה במצרים,

⁵ לפי האומדן תוגשם כל התכנית של סכר-אסואן בתוך עשר שנים. לפי הערכה גסה עתיד המפעל לספק פרנסה ל-4 מיליוני נפשות בקירוב. אך תוך כדי ביצוע המפעל תתרבה האוכלוסיה בעוד 6 מיליונים בקירוב, ועדיין יישאר עודף אוכלוסים „גטו” של 2 מיליונים.

⁶ בספרו, „חייל עם הערבים”.

⁷ בלשון עיניו של נאצר נסיכויות-המפרץ מייצרות הנפט, הסב נאצר את שמו של המפרץ הפרסי למפרץ הערבי, לרזוגם של הפרסים.

שלכאורה אין לה פתרון. אם ערב הסעודית יש לה נפט באדמתה והכנסות מן הנפט הזה, הרי תהיינה הכנסות אלו שייכות לא לערב הסעודית לבדה. שהרי לא תהיה זו אלא חלק מן הקיסרות הערבית כולה. וכן אם יש לעיראק אדמות ומים יותר מכפי צרכם של 7 מיליוני תושביה, ונוסף על כך יש לה גם נפט, הרי כל זה שייך ל כל הערבים. נאצר יוכל לחלק מחדש את עשרה של הממלכה הזאת רחבת-הידיים ועל-ידי כך יפתור את בעיות ארצו שלו. כאן יש לציין כי הערבים חלמו תמיד על אחדות ערבית, ובכך אפוא לא חידש נאצר מאומה. החידוש היה בכך שמצרים, הפחות ערבית במדינות הליגה הערבית, תקום להנהיגה ולעשות בעושר הערבי כטוב בעיניה.

זה היה המעבר, והיה זה מעבר גמרץ. המצרים השקיעו בו את כל מאמציהם ואת כל כשרון המליצה שלהם. ובנסותם לשכנע את יתר הערבים בצורך להקים את הקיסרות הערבית בהנהגתה של מצרים, פתחו באחת המערכות המופלאות ביותר של מלחמה פסיכולוגית, שבה מילא הראדיו את התפקיד הבולט והחיוני ביותר.

ה ת ק פ ה ש י ט ת י ת

מלחמה פסיכולוגית מעיקרה היא מתבטאת בשימוש מתוכנן בכל צורה של קומז'ניקאציה המונית המכוונת להשפיע על שכלו ורגשותיו של א ו י ב נתון על-מנת להשיג מטרה אסטרטגית או טכסית. הא ו י ב לגבי המצרים היה יתר הארצות הערביות. תכליתה האסטרטגית והמוצהרת של מצרים בניהול ה"מלחמה" הזאת הייתה להקים קיסרות המשתרעת מן המפרץ עד לאוקינוס, בהתאם לגבולות שהתווה הנשיא נאצר עצמו. "אנו המצרים מבינים שהננו חלק בלתי-נפרד מחטיבה ערבית גדולה יותר, ואנו מכירים באחריותנו ובחובותינו כלפי המאבק הערבי המאוחד למען גדולתה וכבודה של האומה הערבית", כך קובעת התחוקה המצרית שעליה הכריז נאצר ב-1954, ובכך ניתנה כביכול גושפנקה משפטית למנהיגותה של מצרים. וכמו על א ו י ב הסתער נאצר על הארצות הערביות בכל סוללות המלחמה הפסיכולוגית.

יש לומר מיד כי עקרונות המלחמה הפסיכולוגית שלפיהם נהגה התעמולה המצרית — והדגש הוא במכשירה העיקרי, הראדיו — אף שהם נמנים על העקרונות הכלליים של מלחמה פסיכולוגית, בכל-זאת מזכירים הם מאד את אלה שהיו נקוטים בידי גרמניה הנאצית: הישענות מרובה יותר על המלה המדוברת מאשר על הפתובה. "רק המלה המדוברת יכולה להניע את הבריות למעשים גדולים", אמר היטלר ב"מלחמת". הוא האמין כי לא הוגי-דעות גדולים או סופרים גדולים אלא נואמים גדולים הם המחוללים מהפכות גדולות. עוד צד של דמיון הוא הזילזול הגמור באמת. למעשה, ככל שהשקר גדול יותר וככל שמרבים לחזור עליו, כך רבים סיכויי שיאמינו בו. העקרון השלישי המשותף הוא זה של הפנייה להמונים. ד"ר גבלס, מיניסטר-התעמולה של המשטר ההיטלראי, כתב פעם שהציבור הוא כעדר המוכן להאמין בכל מה שייאמר לו מפני שהוא מטופש ועצל מפדי לחשוב בעצמו.

לשבחם של התעמלנים המצריים יש להוסיף שהם לא הסתפקו בהעתקה עיוורת של העקרונות והשיטות הנאציים למלחמה פסיכולוגית אלא רק התבססו עליהם וסיגלום בחכמה לצרכי קהל-השומעים שלהם, הרגשני ביותר. האמצעיה היא המפתח לכל תעמולתם המשודרת.

בשלב השני הזה החלה התעמולה המצרית מיד לעורר את גאוותם ויוהרתם של הערבים בהזכירה להם את עברם הקיסרי המפואר. הוסבר שאם הגיעו הערבים לכל אותה גדולה הרי זה משום שמאוחדים היו. עתה שוב עליהם להתאחד, בהנהגתו הגדולה של נאצר, ובכך יחדשו את תפארת העבר; אומה אחת, מאוחדת ובלתי-מפולגת, מנהיג אחד, גדול ובלתי-מנוצח, גרעין אחד, לב אחד — קאהיר.

אין צריך לומר שזאת היתה הנעימה העיקרית, ובדומה לנעימות אחרות הועברה בכל הצינורות האפשריים, בגינוני-טעם מספיקים, כמובן, בהתאם למדיום ולקהל כאחד. כחוט-השני עברה בחדשות,⁸ בדברי הפרשנות, בתספיתים, בשיחות, בקומדיות וטראגדיות, בתכניות קלות וכבדות, בערבית הקלאסית כמו גם במדוברת.

עד-מהרה פותחה עוד נעימה: שנאה — שנאה לכל מתנגדי תכניותיו של נאצר, „האימפריאליסטים וסוכני האימפריאליזם“ (נוסחה מעורפלת אך קולעת מאד, שבה התעמולה המצרית מכלילה כל מיני יריבים פוליטיים).⁹ שנאה לזרים (הללו משתנים כפי הצרכים המדיניים של הזמן והמקום), שנאה ליהודים, שנאה אפילו לאותם אידיאליים שנאצר מתימר להילחם להם משעה שמנהיגים ערביים מתחרים נאחזים בהם.

הנה כך היו אהבה ושנאה, תהילה ותוכחות עמודי-יכינ'ובועזו של מסע-התעמולה הרגשי הנאצרי, שבא לטפח איבה ל„אויב“ ומסירות לנאצר וחבורתו. כשלא היתה האמת מצויה, נזקקו גם לבדיות: בראשונה היו מסלפים במחשבת-תחילה את ידיעותיהן ופירושיהן של סוכנויות-ידיעות (רויטר, יו.פי., א.פ.פ., אי.פי. וכר'), עתונים, עורכים וכתבים מפורסמים.¹⁰ ייחסו להם בשקר דברים בזכותו של נאצר ומדיניותו. אבל אחרי-כך, משנסתאבה שיטה זו ובא שפע של הכחשות או תלונות, עבר הראדיו המצרי לבדיות סתם. נמסרו שמות של עתונים וכתבים, או אפילו של

⁸ יצוין שבכל השנים מאז 1954 ועד עתה לא החלה שום מהדורת-חדשות בלי לפתוח בנאצר. מצד שני, מעולם לא נאמר בשום מהדורת-חדשות דבר על שום מעשה חיובי של איזה ממנהיגיהן של מדינות ערביות אחרות. כל החיוב בשטח הערבי הוא לזכותו של נאצר, או פשוט לזכותם של המצרים.

⁹ המונח „אימפריאליסטים“ חל תמיד על המערב, ובפרט על ארה"ב, ולפעמים, כשהיתה לנאצר מחלוקת עם הרושצ'וב, היה פירושו ס.ס.ס.ר., אך זה היה רק משך זמן קצר. המונח „משרתי האימפריאליזם“ מכוון לכל מנהיג ערבי המתנגש עם נאצר, וכך הוסב המונח חליפות על המלך חוסיין, הגנרל קאסם, שמעון נשיא לבנון, המלך סעוד וכר'.

¹⁰ כך, למשל, היו מוסרים רק שמות של עתונאים מבלי לציין את התאריך, או שהיו נוקבים רק בשמותיהם של כתבים מבלי לציין את העתון או את התאריך.

סוכנויות־ידיעות, שלא היו ולא נבראו. שום דבר לא נפסל כל עוד שימש את מטרתו של נאצר: גניבת לבותיהם של העמים הערביים כשלב בדרך לגניבת ארצותיהם.

פיצול, שיתוק, אימה

אחת מדרכיו העיקריות של מנגון־התעמולה המצרי היא מה שקרוי „אסטרטגיה של פיצול“. דרך זו של מלחמה פסיכולוגית מכוונת לפצל את ארץ־המטרה ליסודות מנוגדים שונים ועלידי כך לכרסם את גרעינה ולהכשירה ליפול כפרי בשל לידי ה„מתקיף“. הראדיו המצרי כיון צורה זו של תעמולה חתרנית נגד כל יתר המדינות הערביות, בלי יוצאת מן הכלל. לדוגמה נביא את ה„טיפול“ בממלכה הירדנית ההאשמית.

תעמולה תוקעת־טריזים כוונה ללגיון הערבי כשעדיין עמד בראשו הגנרל סיר ג'ון גלאב פחה, איש־הצבא הבריטי הידוע שנשבע אמונים למלך עבדאללה המנוח. בימי פיקודו היו הרבה מן הקצינים הגבוהים של הלגיון בריטיים. אז היה הראדיו המצרי משדר בלי הרף את הסיסמות הבאות: „הקצינים הבריטיים הם מוכשרים פחות, מסורים פחות ואמיצים פחות מן הקצינים הירדניים, ואף־על־פי־כן הם מפקדים על הקצינים הירדניים ועולים עליהם בדרגה; שכרם טוב יותר ומוזנותיהם טובים יותר; הקצינים הבריטיים ילחמו עד החייל הירדני האחרון; הקצינים הבריטיים לבם נתון רק לאינטרסים של בריטניה האימפריאליסטית; הקצינים הבריטיים בלגיון הערבי הם האחראים לנצחונה של ישראל ברמלה ובלוד ב־1948“, וכן הלאה.

לא היה זה הכל. תקיעת־טריזים נוספת כוונה אל הקצינים הירדניים עצמם. לאחר שסופחה הגדה המערבית ב־1950 לממלכת עבדאללה נעשו כחצי מיליון ערבים־פלשטינאים אזרחים ירדניים. רבים מהם התגייסו ללגיון הערבי ועלו לדרגת קצינים. התעמולה המצרית החלה להסביר שקציני הלגיון ממוצא פלשטינאי הם משכילים יותר, מוכשרים יותר ו„לאומיים יותר“ מאחיהם הקצינים שרובם ממוצא בדווי; הראדיו המצרי הוסיף ואמר כי השלטונות הצבאיים והאזרחיים של הממלכה הירדנית מפלים את הפלשטינאים לרעה ומדכאים אותם.

בהמרצתו של הגנרל גלאב הקימה הממלכה הירדנית את מה שקרוי „המשמר הלאומי“. אנשי ה„משמר“ היו ברובם פלשטינאים מיושבי כפרי־הגבול מול ישראל. הראדיו המצרי טען כי אנשי „המשמר הלאומי“ נועדו לשמש בשר־תותחים במקרה של התנגשות עם ישראל, ואילו אנשי הלגיון הערבי — הצבא הסדיר הירדני — חונים בערים כדי לעשות הרג בערבים לאומיים למען האינטרסים הנפשעים של בריטניה. האסטרטגיה של הפיצול היתה אפוא יסודית, ועברה את הצבא הירדני אפקית ואנכית כאחת.

אכן, תעמולה חתרנית זו לא הצטמצמה בגדר הצבא הירדני בלבד. מכוונת היתה להסית את הירדנים בממשלתם, את הדור החדש בדור הישן, בניים באבותיהם, כפריים בעירונניים, פלשטינאים בירדנים „אמיתיים“; הקצרה, כל האמצעים יפים

היו על-מנת לשכנע כל אדם שהמנהיגות הנוכחית מוליכתו שולל, מרמה אותו ומועלת באמונו, למען יחדל מהאמין בה ולמען ייקל על האופוזיציה לחבל בכל צעד שתנקוט הממשלה לייצוב המצב. דבר זה היה מכוער, כמובן, לפירוקה של הממלכה הירדנית על-מנת שתפול לידי מצרים.

עוד צורה של מלחמה פסיכולוגית אשר לה נזקק מנגנון התעמולה המצרי היא זו הקרויה „אסטרטגיה של שיתוק“. בעיקרה היא מתבטאת בהחדרת רפיון-אונים שתוקי ב„בתקה“. ראדיו קאהיר נזקק לאסטרטגיה זו בשתי צורות שונות ומעניינות: (א) תבוסנות, (ב) פִּטְלִיזִים.

הנוסחה ה„תבוסנית“ טענה כי נאצר הוא בלתי-מנוצח, מחוסן בפני משגה וכלי-כול, נאצר מנצח תמיד; הוא ניצח במערכה על גירוש הבריטים מאדמת מצרים; הוא ניצח בקרב-הסואץ, שבו נגף מעצמות גדולות כבריטניה וצרפת; הוא הצליח במהפכתו — למעשה הצליח בכל המערכות שניהל נגד מזימות האימפריאליזם. אין איש שקם כנגד נאצר ונשאר עומד על רגליו: גורי סעיד התנגד לו ונשחט על-ידי העם העיראקי הנועם, והוא הדין במלך פייצל ובעוצר עבדול-איללה; גם סיר אנתוני אידן וגי מולה נפלו בנופלים. כל זה היה מכוער לומר: „נאצר סופו שינצח, ובכך מה טעם להילחם בו?“

הנוסחה ה„פִּטְלִיסִית“ הדגישה שהאחדות הערבית היא כורח היסטורי שאין להשיבו. אין איש יכול להחזיר את שעון ההיסטוריה אחורנית. „בחייהן של אומות יש דורות שהגורל בחר בהם וציוה עליהם להיות עדים לנקודות-מפנה מכריעות בהיסטוריה של המין האנושי“¹¹ נקודת-מפנה מכרעת כזאת היא האחדות הערבית. אללה הכלי-כול חפץ באיחוד הזה ואין איש יכול לשנות את רצון האלוהים (חוץ מזה, יש בכך גם משום גיאופי). הפור הוטל, ורצון האלוהים גור שיהיה נאצר מנהיגה של האחדות הזאת.

עוד צורה אחת היא „האסטרטגיה של אימה“. צורה זו משמשת בתכלית היעילות בזמנים של מתיחות ומשבר חריף, כשהרגשות גואים לבלתי-חוק והפחד מושל בכיפה. למשל, אחרי הפיכתו של הגנרל קאסם בעיראק החל הראדיו המצרי (שבזמן ההוא האמין כי הצלחת ההפיכה בעיראק היא הצלחתו של הנשיא נאצר) לשדר סיפורים מסמרי-שער על מה שנעשה למלך פייסל הצעיר, לעבדול-איללה ולגורי סעיד. גלי האתר מלאו שיפעת מלים מעוררות-חלחלה: דם, גוויות תלויות, ייסורי-גסיסה, צווחות, פחד, רצה, גופות מרוסקות הנגררות בחוצות בגדאד. שידורים מיוחדים כוונו אישית אל המלך חוסיין, להזכירו מה הגורל שיבוא עליו לבטח אם לא יתפטר ממלכותו. בדרך-כלל משדרים תעמולת-אימים מסוג זה אחרי שקיעת-החמה, ומוטב ביותר — בשעות הערב המאוחרות, למרבה הרושם על המאזינים.

¹¹ נאצר, 1 בפברואר 1958.

משהו יידבק...

ודאי, בכל ה"אסטרטגיות" האלו של המלחמה הפסיכולוגית לא תמיד היתה האמת מבוקשת, ושקרים היו מופיעים כלאימת שצריך היה להדגיש איזו נקודה שאין לה שום יסוד עובדתי. מנהג זה הביא עמו שתי תופעות מעניינות. הראשונה היא עקיבות והתמדה בחזרה על שקר בדוי. לדוגמה נביא כאן מעשה ב"תקרית-גבול ישראלית-ירדנית": ראדיו קאהיר מסר בכל רשתותיו¹² במרס 1958 שקבוצה של חיילים ישראלים עברה את הגבול הירדני והתפתחה תגרה. ישראל וירדן כאחת הכחישו למחרת היום. דבר זה לא הפריע למנגנון התעמולה המצרי, שלמחרת היום הוסיף על סיפור-המעשה את הידיעה ששלושה ישראלים נהרגו, אחד מהם קצין. כעבור שלושה ימים הודיע ראדיו קאהיר כי השלטונות הירדניים החליטו להחזיר לשלטונות הישראליים את גופות "החיילים הישראליים שחצו את הגבול" וכו'. כעבור עוד יומיים נמסר כי גופותיהם של "החיילים הישראליים שחצו את הגבול ונהרגו" וכו' נמסרו לשלטונות ישראל בשער-מנדלבאום. כעבור עוד כמה ימים נמסר כי ברחובות הפגינו הוריהם הנזעמים והאבלים של החיילים שנהרגו. בינתיים נתלו ידיעות אלו בשיחות ודבריי-פרשנות על תוקפנותה ובוגדנותה של ישראל וכו'. לגבי הערכים המאוזנים לקולה של קאהיר נעשה דבר זה עובדה מפות חזרה עקשנית בלבד, ועל-כל-פנים עוררו אותה לחשוב כי מן-הסתם "אין עשן בלי אש". למותר הוא לומר שלא היתה כל תקרית כזאת בזמן ההוא.

התופעה השנייה נוגעת בשינויים פתאומיים בקו ובעמדה. מאחר שהמטרות מצדיקות תמיד את האמצעים, ככל שהדברים אמורים בתעמולה המצרית, הרי גישה כזאת והלך-מחשבה כזה מביאים בהכרח לידי שינויי-קו תכופים, שאחדים מהם נמהרים ולא קל הוא לעפלם. למשל, התעמולה המצרית נהגה לתאר את סעוד מלך ערב כאח לנאצר, כאריה גדול מן המדבר, מגן המקומות הקדושים של האסלאם, איש מכובד וקדוש. אחר, פתאומית כלשהו, החלה התעמולה המצרית לומר שהמלך סעוד הוא שליט מושחת, פיאודל, ידידם של האימפריאליסטים אנטי-הנפט האמריקאים ואנטי-לאומי, קיצורו של דבר — אדם נטול-עקרונות, זקן, חלוש, חולה ומנוון. או הנה, למשל, עמדתו של נאצר כלפי רוסיה הסובייטית: משך שנים תוארה זו ככוח המתקדם ביותר והחזק ביותר שבעולם; ברית-המועצות היתה ידידתם הנאמנה ביותר של הערבים ושוחרת-השלום הנעלה ביותר. אבל משהחל ניקיטה כרושצ'וב לראות בעין רעה את שאפותיו של נאצר וגילה עמדה נוחה יותר לגנרל קאסם (בתחילת 1959), שהיה אויבו המובהק של הנשיא נאצר, החל ראדיו קאהיר להתקיף פתאום את רוסיה ולומר עליה שהיא אימפריאליסטית, בלתי-דמוקרטית ואויבת ללאומיות הערבית. מעברים פתאומיים כאלה בלשו יותר ביחס לאישים בתוך מצרים או בתוך קע"ם — ודי להזכיר כאן את המקרים של הגנרל נגיב, צלאח סאלם, עפיף אל-בזרי, צברי אל-עסלי, אפרם אל-חוראני וכו'.

¹² ראדיו קאהיר, "קול הערבים", ראדיו דמשק.

כך, אפוא, שעה שהגוש הסובייטי או הדמוקרטיה המערבית, המלך סעוד, המלך חוסיין או הגנרל קאסם, הם אויביו של הנשיא נאצר היום, הרי הגוש המדיני הזה או אישיות מסוימת זו הכרח שיהיו האויב מאז ומתמיד — ואם לא כך מעידות העובדות, הרי אויביו לעובדות! כך חוזרים וכותבים מחדש את ההיסטוריה המצרית, ובעצם גם את זו של כל יתר הארצות הערביות, על מנהיגיהן ואישיהן הבולטים, כך חוזרים ועורכים אותה וחוזרים ומגשים אותה לפני העמים הערביים. בשים לב לתנודות התכופות, יובן שעד עצם היום הזה כתיבת ההיסטוריה מחדש היא מלאכה של קבע.

הקוץ באליה

באיזו מידה זכתה תעמולה מצרית זו להצלחה אצל הערבים? — אין ספק שהצלחתה ניכרת, אבל אפילו מכוונת-ענק זו יש לה עקב-אכילס משלה. אין ספק שנטלה הרבה משיטת התעמולה הנאצית, אבל הגרמנים הם אנשים הסוגדים למרות, אם אפשר לומר כך, והם הקשיבו מתוך אמונה, מתוך הערצה כמעט, למה שאמרו להם. עד סמוך לשקיעתו של המשטר הנאצי אף לא רצו לשמוע מה בפי האחרים. הם כיבדו את שלטונותיהם והאמינו בהם.

הערבים אינם כאלה. הם אינם מכבדים את המרות, הם מתיראים מפניה; ומפני שהם מתיראים מפניה, מנסים הם למצוא דרכים למעט את מוראה בתוך נפשם. הנה על כן הם תרים אחר כל אות, כל ידיעה, כל שמועה המכוונת נגד המרות הזאת, כדי להוכיח לעצמם שאחרי הכל אין היא מקודשת ככל שהיא רוצה להיראות. על הכל הערבי הממוצע הוא חשדן מופלג (זהו מנגנון-ההגנה שלו): יכול הוא להסכים בכל עת עם בעלי השררה, עם המרות, אך במעמקי-נפשו הוא חושד בה ומפקפק בכנות דבריה. וכדי להוכיח לעצמו שבן-חורין הוא, אחרי הכל, הוא פונה לתחנות-שידור אחרות לשמוע גרסות אחרות. מטבעו הוא סקרן גדול. בינו-לבינו הוא משווה דברים ורושםם בזכרונו, וגם אם אולי אין הוא טורח הרבה ב"מימצאיו" אף-על-פי-כן הריהם כאן, בתוכו, ובתוך החוג האינטימי שלו.

זהו עקב-אכילס של מנגנון-התעמולה המצרית. אמת, אין הוא מצוי בתוך המנגנון עצמו. הוא נמצא מחוצה לו — בתוך הקהל שאליו הוא מכוון, ואף-על-פי-כן, כאן הוא.